

Nr 331.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag om fri rättegång m. m.; given Stockholms slott den 12 april 1918.

Under återopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till

- 1) lag om fri rättegång,
- 2) lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken samt
- 3) lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906.

Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Eliel Löfgren.

Förslag

till

Lag om fri rättegång.

Med upphävande av 15 kap. 9 § rättegångsbalken samt med ändring av vad lag och författning i övrigt innehålla mot denna lag stridande, förordnas som följer:

Om fri rättegång vid underrätt.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdомstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftes mål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

2 §.

Part, som beviljats fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån att av allmänna medel skola gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning,

vittnesinkallelser och sådana rättens beslut, varav motparten skall erhålla del, samt ersättning till av parten åberopade vittnen, såvida deras hörande i målet ej utan skäl påkallats, så ock ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Där så finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, må ock lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången.

Hålles parten häktad såsom misstänkt för brott, varå straffarbete efter lag kan följa, eller är parten tilltalad vid krigsdomstol för sådant brott, att han är berättigad till hjälp i rättegången, gälle angående rättegångsbiträde åt parten vad därom särskilt är stadgat.

3 §.

Beslut om fri rättegång meddelas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet; äro sagda förhållanden ej kända, bör uppgiften vara styrkt genom intyg av offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av dess ordförande. Har part till rättegångsbiträde föreslagit någon, som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl därtill äro, biträdet berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe.

6 §.

Om delgivning, som i 2 § sägs, föranstalte rätten eller dess ordförande.

7 §.

Finnes under rättegången, att parten utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket andra punkten sägs.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari fri rättegång varit part beviljad, skall rätten, där parten jämlikt 7 § förklarats förlustig sagda förmån, förplikta honom ersätta statsverket kostnad, som enligt 2 § skolat gäldas av allmänna medel. Är ej sådant fall för handen, men tappar motparten, varde dylik ersättningsskyldighet denne ålagd, där han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

9 §.

Mot beslut, varigenom fri rättegång beviljats, må talan ej föras. Har rättens ordförande lämnat utan bifall ansökan om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde eller till rättegångsbiträde förordnat annan, än part föreslagit, må parten hos rätten påkalla ny prövning av frågan.

Om fri rättegång i hovrätt och hos Konungen.

10 §.

Har part vid underrätt åtnjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där han, på sätt i 4 § föreskrives,

styrker, att han icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna vad skäligen må anses erforderligt för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet.

Där hovrätt i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringsökande av part, som äger tillgodonjuta de i första stycket angivna förmåner, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträde, som parten anlitat för rättegången därstädes, ersättning av allmänna medel.

Vad i 1 § andra stycket samt i 6, 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

Mot hovrätts beslut i fråga, som i denna paragraf avses, må talan ej föras.

11 §.

Vad i 10 § är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen.

Om fri verkställighet av dom eller utslag.

12 §.

Har part åtnjutit fri rättegång, vare parten vid verkställighet av dom eller utslag i målet befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall av allmänna medel gäldas all nödig förrättningskostnad, i den mån den ej kan av tappande parten uttagas.

Allmänna bestämmelser.

13 §.

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget uppehälle och för fullgörande av honom åliggande underhållsskyldighet, kunna gälda rättegångskostnad, som enligt denna lag av allmänna medel guldits, på yrkande av kronans ombudsman i den ort,

där parten har sitt hemvist, förpliktas ersätta statsverket sådan kostnad, såframt motparten ej i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Talan härom må ej väckas senare än två år efter rättegångens avslutande.

Vad nu stadgats gälle ock i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängiggörande skall räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats.

14 §.

Vittnesersättning, som enligt denna lag skall gäldas av allmänna medel, skall utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag är berättigad till ersättning av allmänna medel, åtnjute efter rättens prövning skäligt arvode för det arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidsspillan. Ej må biträde, som förordnats av rätten eller dess ordförande, av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om ersättning till rättegångsbiträde gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift tillhandahållas biträdet.

15 §.

Under förutsättning av ömsesidighet äger Konungen förordna, att undersåte i viss främmande stat i fråga om rätt till fri rättegång skall vara likställd med svensk medborgare.

16 §.

Närmare föreskrifter rörande ordningen för gäldande av ersättning enligt denna lag till tjänstemän och rättegångsbiträden ävensom angående delgivningar och inkallelser genom rättens eller dess ordförandes försorg samt vad i övrigt med avseende å denna lags tillämpning är att iakttaga meddelas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas som följer:

1. I 16 kap. 10 § rättegångsbalken skola orden »som av rätten eller Konungens befallningshavande förordnats att i rättegången biträda häktad eller som av rätten förordnats att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk» utbytas mot orden »som förordnats att biträda part i rättegången eller att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk».

2. Till nämnda § skall läggas ett nytt stycke av följande lydelse:

Vad i första stycket sägs skall ock gälla, om underrätt genom beslut under rättegången avslagit begäran om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde åt mindre bemedlad part eller förordnat, att sådan förmån skall upphöra eller ock till rättegångsbiträde förordnat annan, än part föreslagit. Vill part klaga över beslut, som nu sagts, skall, såframt parterna därom enas eller rätten finner skäl tillstödja det, målet vila i avbidan på utgången av partens klagan.

3. I 25 kap. 5 § rättegångsbalken skall ordet »häktad» utbytas mot ordet »part».

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

Förslag

till

**Lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde
åt häktad den 14 september 1906.**

Härigenom förordnas, att 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906 skall erhålla följande ändrade lydelse:

Rättegångsbiträde, varom i denna lag sägs, njute skälig ersättning av allmänna medel, efter ty rätten bestämmer. Beslut om sådan ersättning gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift genast tillhandahållas biträdet. I slutliga utslaget pröve rätten, huruvida ersättningen skall till statsverket återgäldas, vare sig av allmän åklagare eller av enskild part. Ej må åklagare eller målsägande därtill förpliktas i annat fall, än då åtalet blivit utan skäl anställt, ej heller den tilltalade, där han ej varder till ansvar i målet dömd; och skall, där den tilltalade åtnjutit fri rättegång i målet, angående gäldandet av sagda ersättning gälla vad i fråga om kostnad för fri rättegång finnes särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

*Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
fredagen den 22 mars 1918.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern EDÉN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena HELLNER,
Statsråden: PETERSSON,
 SCHOTTE,
 PETRÉN,
 NILSON,
 LÖFGREN,
 friherre PALMSTIERNA,
 RYDÉN,
 UNDÉN,
 THORSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Löfgren anförde:

»I skrivelse den 23 april 1915 anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t täcktes taga under övervägande, huruvida och i vilken omfattning åtgärder kunde redan under nu gällande rättegångsordning vidtagas för beredande genom det allmännas försorg av rättshjälp åt parter, som på grund av svag ekonomisk ställning eller oförmåga att tillvarata sina intressen därav kunde vara i behov, samt för riksdagen framlägga det förslag, som av detta övervägande kunde föranledas. I anledning härav utarbetades av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunnige ett utkast till lag om kostnadsfri rättegång, vilket den 31 juli 1916 av de sakkunnige avlämnades. Sedan efter sistnämnda dag gjorda remisser utlåtanden över ifrågavarande lagutkast avgivits av de myndigheter och andra, vilkas yttranden infordrats, överlämnades berörda utlåtanden till

de sakkunnige för att tagas under överbägande vid utarbetande av definitivt lagförslag i ämnet. De sakkunnige hava därefter med fästet avseende å ovan omförmälda utlåtanden omarbetat förutnämnda lagutkast; och sedan processkommissionen, som anmodats granska det sålunda överbärbäde lagförslaget, framställt vissa erinringar emot detsamma, hava de sakkunnige den 31 december 1917 överlämnat betänkande med förslag till lag om fri rättegång jämte tillhörande författningsförslag.

De lagförslag, som jag nu har för avsikt att för Eders Kungl. Maj:t anmäla, utgöra en inom justitiedepartementet verkställd omarbetning av de sakkunniges förslag till lag om fri rättegång och därav påkallade ändringar i vissa äldre lagar.

Allmän motivering.

En av statens förnämsta uppgifter är att genom domstolarna bereda varje medborgare tillfälle att erhålla den reglering av sina rättsförhållanden, som står i överensstämmelse med lag och rätt. Att härvid staten föreskriver vissa mindre avgifter, avsedda att till någon ringa del betäcka de direkta kostnaderna för de särskilda ärendenas behandling, kan icke i regel innebära någon oegentlighet, lika litet som det kan vara något att invända emot att rättssökande i allmänhet hava skyldighet att själva bekosta det juridiska biträde, varav de må vilja begagna sig. Men det är ett socialt missförhållande av allvarligaste slag, om mindre bemedlade eller obemedlade medborgare på grund av sin bristande förmåga att betala av staten fastställda avgifter, av erforderliga biträden betingade arvoden eller andra nödiga kostnader för rättegången skulle avskäras från möjligheten att göra sin rätt gällande.

Medan i de flesta moderna rättssystem särskild uppmärksamhet ägnats åt att genom lagstiftningsåtgärder undanröja ett missförhållande av antytt slag, har den svenska rätten härutinnan intagit en efterbliven ståndpunkt. Det föreliggande lagförslaget avser att i den svenska rätten införa principen om fri rättegång för den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget och hans familjs uppehälle. I rätten till fri rättegång ingår enligt förslaget jämväl förmånen att, där så erfordras för behörigt anhängiggörande eller utförande av rättegången, erhålla lämpligt biträde på bekostnad av allmänna medel. Förslaget innefattar härjämte en rätt till fri verkställighet av dom eller utslag för part, som åtnjutit fri rättegång.

Innan jag övergår till den närmare motiveringen för lagförslaget, torde jag böra anmärka, att vissa andra åtgärder enligt min mening erfordras för att komplettera den föreslagna lagstiftningen och för-

läna erforderlig effektivitet åt den rättshjälp, som ställes till de mindre bemedlades förfogande. Jag syftar härvid i första rummet på en organisation av offentliga rättshjälpsanstalter, vilka även utan samband med rättegång skulle lämna rättsligt biträde åt mindre bemedlade. Förslag härtill har utarbetats av ovan omnämnda sakkunniga, och, på sätt anmälts för riksdagen, har jag för avsikt att hemställa om avlåtande av proposition till riksdagen angående beviljande av nödiga medel för genomförandet av en dylik organisation. Samtidigt torde jag emellertid jämväl komma att hemställa om ett särskilt anslag för beredande av viss rättshjälp, som i händelse av bifall till det under riksdagens prövning vilande förslaget till lag om rätt i vissa fall för nyttjanderätts-havare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område synes vara av nöden för att trygga de i nyssnämnda lagförslag avsedda nyttjanderätts-havares rätt.

Vad nu beträffar det föreliggande förslaget till lag om fri rättegång, överensstämmer detsamma i det stora hela med de sakkunnigas förslag, och hänvisar jag alltså beträffande den ifrågasatta lagstiftningens principer i huvudsak till nämnda förslag med av de sakkunnige lämnad motivering. I vissa delar har jag emellertid funnit avvikelser böra ske; och anhåller jag nu att få redogöra för dessa skiljaktigheter och grunderna härför.

Förslaget till lag om fri rättegång.

1 §.

Förmånen av fri rättegång skulle enligt de sakkunnigas förslag kunna beviljas den, som icke ägde tillgång till gäldande av de med rättegången förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna nödiga medel till underhåll för sig och sin familj. De sakkunnige avsågo med nämnda bestämmelse, att även personer, som ägde några, om än med hänsyn till deras nuvarande eller framtida försörjning ringa tillgångar, skulle kunna komma i åtnjutande av fri rättegång. Mot avfattningen av ifrågavarande bestämmelse har emellertid från olika håll anmärkts, att bestämmelsen ej med tillräcklig tydlighet uttryckte vad de sakkunnige med densamma avsett, utan att den kunde bliva föremål för en alltför snäv tillämpning. Även enligt min mening synes det önskvärt, att fattigdomsgraden angives på sådant sätt, att därigenom tydligt framhålls, att den avgörande myndigheten bör erhålla ett visst utrymme för skälighetsprövning, och jag har därför låtit omredigera första stycket av paragrafen i överensstämmelse härmed.

*Fattigdoms-
graden.*

*Fri rättegång
i brottmål.*

Enligt de sakkunnigas förslag kunde förmånen av fri rättegång ej beviljas för utförande av målsägandetalan i brottmål, där brottet vore sådant, att det hörde under allmänt åtal eller kunde efter angivelse åtalas av allmän åklagare. Denna inskränkning i förmånen av fri rättegång motiverades av de sakkunnige därmed, att målsäganden i dylika fall i allmänhet torde kunna påräkna biträde av allmänne åklagaren jämväl för utförande av sin särskilda talan.

Med anslutning till en vid betänkandet fogad reservation håller jag före, att den mindre bemedlade partens behov av hjälp i rättegången för utförande av målsägandetalan i brottmål av ovan berörda beskaffenhet ofta nog icke kan anses vara nöjaktigt tillgodosett genom att tillfälle kan finnas för målsägaren att erhålla visst biträde av åklagaren. Att i omförmälda mål utan inskränkning låta förmånen av fri rättegång stå öppen för mindre bemedlade synes å andra sidan icke vara att förorda. Det bör icke ifrågasättas annat än att, där brott hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, denne skall i målet föra den ansvarstalan, som är lagligen grundad. Har allmänne åklagaren icke funnit skäl för åtal, synes icke heller anledning förefinnas att i det föreliggande fallet medgiva målsägaren rätt till fri rättegång för utförande av sin särskilda talan. Däremot synes det önskvärt, att i de fall, då allmänne åklagaren anhängiggjort ansvarstalan, en mindre bemedlad målsägare må åtjuta förmånen av fri rättegång för utförande av sin talan, detta med hänsyn till att de ersättningskrav, som kunna vara förbundna med en dylik talan, ofta äro invecklade och fordra en vidlyftig utredning. I överensstämmelse med anförda synpunkter har lagförslaget i denna del avfattats.

*Förprov-
ningen.*

Såsom en förutsättning för rätten att erhålla förmånen av fri rättegång var i de sakkunnigas förslag upptagen bestämmelsen, att partens talan ej finge vara uppenbart ogrundad. Denna bestämmelse innebar, att beslut rörande ansökan om fri rättegång i varje fall måste föregås av en viss saklig prövning från domarens eller rättens sida av den föreliggande tvisten.

De sakkunnige hava, under hänvisning till förprovningens förekomst i åtskilliga främmande processlagar, såsom motivering för bestämmelsen anført huvudsakligen följande.

För den bemedlade utgjorde redan tanken på de med en process förenade ekonomiska uppoffringarna en hämsko på lusten att i onödan anställa rättegång. Skulle nu samhället för den fattige undanröja varje hämmande moment härutinnan, så ställdes i själva verket på hans om-

dömesgillhet och självbehärskning större krav än på den bemedlades, och det torde ej låta sig försvaras att sålunda genom ett okontrollerat beviljande av fri rättegång för fattigt folk öka frestelsen att processa. Den antydda inskränkningen i den fria rättegången påkallades även av skyldig hänsyn till den fattiges motparts intresse. Ty om än denne i domen finge sig tillerkänd full ersättning för sina rättegångskostnader, så vore denna ersättningsrätt ofta endast en rätt på papperet. Slutligen torde även den fattiga partens eget intresse bjuda, att samhället förföre med varsamhet och urskillning, då det genom särskilda förmåner beredde honom lättnader vid rättegångars utförande. I sista hand finge nämligen även den fattige själv bära ansvaret för sina gärningar. Anställde han en uppenbart ogrundad talan, komme han att drabbas av kostnaderna för processen.'

Beträffande spørsmålet huruvida beslut om meddelande av fri rättegång borde föregås av en prövning utav befogenheten av den mindre bemedlade partens talan, har uti ovanberörda reservation givits uttryck åt den uppfattningen, att öfvervägande skäl tala emot införandet av en dylik förprövning samt att den föreslagna bestämmelsen härom måste anses vara ägnad att i väsentlig mån förringa värdet av den nya lagstiftningen. Jag har i förslaget anslutit mig till den av reservanten sålunda uttalade uppfattningen.

För de sakkunnige har det i första hand framstått såsom en nödvändighet att finna ett medel för avvärjande av faran av ett ohemult processande, vilket enligt de sakkunnigas uppfattning oundgängligen skulle bliva en följd av lagförslagets genomförande. De sakkunnigas i berörda avseende uttalade farhågor synas mig dock överdrivna.

Det torde nämligen icke böra lämnas ur sikte, att beträffande den stora gruppen av s. k. partprocesser, d. v. s. tvister av sådan beskaffenhet att parterna äro i stånd att utföra sin talan utan rättegångsbiträde, de förmåner, som enligt förslaget skulle tillkomma mindre bemedlad part utöver dem, vartill han redan enligt gällande rätt äger tillgång, icke kunna sägas vara av sådan betydelse, att desamma i och för sig skulle giva anledning till någon ökad processlystnad.

Vidkommande åter sådana rättegångar, däri part för sin talans behöriga utförande är i behov av biträde i rättegången, läser förslaget, även utan den ifrågasatta allmänna förprövningen, lämna tillräcklig möjlighet att hämna ohemula processer. En dylik kontrollmöjlighet innefattas däri, att parts rätt att erhålla förordnande för lämplig person att biträda honom i rättegången gjorts beroende av domarens eller domstolens prövning av det föreliggande behovet av biträdeshjälp.

Såväl principiella grunder som praktiska skäl synas mig tala emot förprövningens införande i den tillämnade lagstiftningen. Föreliggande lagförslag avser att utjämna den ogynnsamma ställning, varuti en mindre bemedlad i jämförelse med en ekonomiskt bättre situerad finner sig, då det gäller att genom rättegång hävda sin rätt. Att den fattiga partens rätt att erhålla de förmåner, som kunde medföra ett dylikt utjämnande, göres beroende av en prövning i sak redan vid rättegångens början, ter sig för mig så mycket mindre tilltalande, som den bemedlade parten äger möjlighet att under processens hela förlopp åstadkomma en utredning, som kan komma att giva stöd åt en talan, vilken vid en förprövning möjligen kunnat framstå såsom obefogad. Det ligger nämligen i sakens natur, att en dylik prövning måste bliva av summarisk beskaffenhet och till följd härav också mindre tillförlitlig. Och vådan av ett felaktigt bedömande av partens talan vid en förprövning torde få betraktas såsom så mycket större, som det icke är utslutet, att förprövningens förefintlighet i och för sig kan vara ägnad att medföra en rubbning i förtroendet för domarens eller rättens opartiskhet i ett mål, däri förprövning ägt rum. Förprövningen synes, lagd i domarens eller rättens hand, lätt kunna giva anledning till en känsla av rättsosäkerhet och godtycke för den fattige, som söker utfå sin rätt, och torde därför, såsom Svea Hovrätt framhållit i sitt yttrande över 1916 års lagutkast, i denna form stå i strid med vår nu gällande rättegångsordning och knappast vara förenlig med svensk rättsåskådning.

2 §.

Den i de sakkunnigas förslag upptagna bestämmelsen om befrielse för part från skyldighet att i rättegången ställa säkerhet för kostnad och skada har ej i lagförslaget upptagits. Nämda befrielse hade avseende allenast å tvenne fall, nämligen dels på undersåte i de stater, med vilka Konungen icke slutit sådant avtal, varom förmäles i 3 § av lagen den 19 november 1886 angående skyldighet för utländsk man att i rättegång vid svensk domstol mot inländsk man ställa borgen för kostnad och skada, dels ock på den säkerhet för kostnad i anledning av vittnesförhör vid utländsk domstol, som enligt 2 § av lagen den 6 mars 1899 skall avlämnas av den, som begärt vittnesförhöret.

Vad angår befrielsen för utländsk man från skyldigheten att ställa borgen för kostnad och skada har jag ej funnit skäl föreligga att i förslaget upptaga stadgande därom, enär en sådan befrielse otvivelaktigt skulle gå utöver området för de förmåner, som man genom förevarande

lagstiftning avsett att bereda mindre bemedlad part. Det är nämligen att märka, att då befrielsen från skyldighet att ställa ifrågavarande säkerhet ej samtidigt förbindes med ett gäldande från det allmännas sida av den kostnad och skada, som för den fattiges motpart skulle kunna uppkomma, befrielsen komme att utan berättigande ske på motpartens bekostnad. Det synes ej heller skäligen kunna ifrågasättas, att statsverket skall åtaga sig utländsk parts skyldighet att gälda omförmälda kostnad och skada. På grund av de konventioner, som ingåtts med ett flertal främmande stater om befrielse från skyldighet att i omförmälda fall ställa borgen, saknar stadgandet för övrigt större praktisk betydelse.

Beträffande åter befrielsen för mindre bemedlad part från skyldighet att ställa säkerhet för kostnad i anledning av vittnesförhör vid utländsk domstol torde visserligen ur principiell synpunkt däremot ej några befogade invändningar vara att göra. En sådan befrielse, som för att fylla sitt syfte givetvis måste vara förenad med skyldighet för statsverket att i partens ställe utgiva den för vittnesförhöret uppkommande kostnaden, skulle däremot kunna komma att betunga statsverket med högst avsevärda och på förhand ej beräkneliga utgifter, vilka ofta säkerligen ej komme att stå i rimligt förhållande till processföremålets värde eller betydelse i övrigt. Med hänsyn härtill och då behov av vittnesförhör vid utländsk domstol i de av förslaget berörda fall mera sällan torde förekomma, anser jag, att tillräckliga skäl ej föreligga att införa bestämmelse om mindre bemedlad parts befriande från skyldigheten att ställa säkerhet för nämnda kostnad.

3 §.

Över ansökan om fri rättegång ägde enligt de sakkunnigas förslag rätten eller dess ordförande, när skäl därtill voro, bereda motparten tillfälle att avgiva yttrande. En dylik kommunikation med motparten skulle enligt motiven till förslaget förekomma, då målet kunde tänkas bliva av vidlyftigare beskaffenhet, eller omständigheterna voro sådana, att ett uttalande från motpartens sida skulle vara ägnat att avgöra frågan om förefintligheten av någon förutsättning för beviljande av fri rättegång, eller det kunde antagas, att en kommunikation skulle kunna leda till förlikning i målet. Då emellertid, såsom jag förut anfört, någon förprovning av sökandens talan enligt föreliggande lagförslag ej skall förekomma och införandet av ett särskilt förlikningsförfarande allenast med avseende å tvister, varå denna lag skulle bliva

tillämplig, saknar berättigande, har jag ej funnit skäl att i lagförslaget upptaga nämnda bestämmelse.

5 §.

Vid förordnande av rättegångsbiträde bör, när skäl därtill äro, biträdet kunna berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe. Om ej en sådan rätt för den förordnade att sätta annan i sitt ställe lämnas, kan särskilt med hänsyn till de juridiskt bildade yrkesadvokaterna befaras, att dessa skulle visa sig mindre benägna att åtaga sig ifrågavarande slag av uppdrag, enär ett tvång för den förordnade att vid alla tillfällen, även då behov därav ej föreligger, själv utföra partens talan ofta skulle för honom innebära avsevärda olägenheter. I många fall skulle även de kostnader, statsverket finge vidkännas för biträdes-hjälpen, genom ett sådant tvång göras onödigt stora.

7 §.

Den ändrade avfattningen av bestämmelserna i denna paragraf ansluter sig till det nya innehållet av 1 § och har särskilt föränletts av borttagandet av stadgandet om förprovning.

12 §.

I det av de sakkunnige först utarbetade utkastet till lag om fri rättegång hade upptagits bestämmelsen, att där part blivit beviljad förmånen av fri rättegång, han ägde tillgodonjuta densamma jämväl hos överexekutor och utmättningsman för verkställighet av rättens i målet meddelade utslag och beslut. Ifrågavarande bestämmelse upptogs emellertid ej i de sakkunnigas förslag; dock hade i förut omnämnda reservation en avvikande mening i denna del uttalats. Även jag anser, att part, som beviljats fri rättegång, jämväl bör komma i åtnjutande av förmånen att utan kostnad erhålla verkställighet å rättens dom eller utslag i målet, enär eljest mången gång parten ej skulle i full omfattning erhålla den hjälp, som förevarande lagstiftning avsett att bereda honom.

Den förmån, som den mindre bemedlade genom den fria verkställigheten kommer att erhålla, avser däremot ej att befria denne från den honom såsom sökande av verkställigheten i vissa fall enligt ut-sökningslagen åliggande skyldighet att ställa säkerhet för den kostnad och skada, som kan tillskyndas motparten. Ej heller medför förmånen

befrielse från stadgad skyldighet att förskjuta kostnad, som för förvaltning av utmått fast egendom kan vara nödig. Den omständigheten att den, som erhållit fri rättegång, i sistnämnda fall ej kommer i åtnjutande av en dylik befrielse, torde i regel för honom vara av föga praktisk betydelse.

Enligt förslaget är åtnjutandet av förmånen av fri verkställighet ej begränsad till någon viss tid efter rättegångens avslutande. En dylik tidsbegränsning kunde dock ifrågasättas med hänsyn till det fall, att efter rättegångens avslutande men före verkställigheten partens förmögenhetshållanden så väsentligt förbättrats, att han vore i stånd att gälda kostnaderna för verkställigheten. Emellertid skulle införandet av en dylik tidsbegränsning föranleda svårigheter beträffande verkställighet av sådana domar och utslag, genom vilka svaranden ålagts att periodvis verkställa utbetalning av penningemedel, såsom t. ex. uppfostringsbidrag eller andra underhållsbidrag. Den i nästföljande paragraf intagna bestämmelsen om skyldighet för part att på grund av förbättrade förmögenhetsförhållanden i visst fall återgälda vad av allmänna medel kan hava utgivits för verkställighetskostnad, torde ock praktiskt taget tillräckligt motverka missbruk av rätten till fri verkställighet.

Ifrågasättas kunde även, huruvida icke jämväl en part, som först efter rättegångens avslutande blivit fattig, lika väl som den, vilken åtnjutit fri rättegång, borde beredas möjlighet att erhålla fri verkställighet. Beredandet av en dylik förmån, som skulle hava sin egentliga praktiska betydelse ifråga om uttagande av periodvis förfallande belopp, skulle nödvändiggöra införandet av ett särskilt förfarande för prövningen av sökandens förmögenhetsvillkor, vilken väl i sådant fall endast skulle kunna tänkas förlagd hos överexekutor. Upptagandet i lagförslaget av bestämmelsen om fri verkställighet är emellertid endast avsett att utgöra en naturlig konsekvens av den förmån, som beretts mindre bemedlade genom beviljande av fri rättegång, men gör däremot icke anspråk på att i allo lösa det behov av fri rättshjälp vid verkställighetsåtgärder, som i andra avseenden kan förefinnas.

Enligt kungl. kungörelsen den 28 november 1913 angående beräkning av arvode för exekutiv försäljning av fast egendom m. m. föreskrives, att, där auktion hållits men försäljning icke kommit till stånd, arvode till vederbörande förrättningsman skall utgå intill hälften av det belopp, som skolat gäldas, om egendomen blivit försäld. De fall, då fråga om sådant arvode uppkommer i samband med fri verkställighet, torde kunna beräknas på grund av sin sällsynthet sakna egentlig praktisk betydelse. Om lagförslagets bestämmelse rörande fri verkställighet av

dom eller utslag antages till lag, bör emellertid berörda kungl. kungörelse i angivna hänseende ändras beträffande part, som är berättigad till fri verkställighet, varom också chefen för civildepartementet under nämnda förutsättning torde framlägga förslag.

13 §.

Enligt de sakkunnigas förslag kunde på yrkande av kronans ombudsman efter rättegångens avslutande den part, som åtnjutit fri rättegång, förpliktas ersätta statsverket kostnad, varifrån han varit befriad, såvida partens förmögenhetsförhållanden efter rättegångens avslutande i så hög grad förbättrats, att han kunde återgälda kostnadens hela belopp. Talan härom skulle ej få väckas senare än fem år från rättegångens avslutande.

Lämpligheten av att på dylikt sätt på grund av den lämnade förmanen tillskapa ett gäldförhållande mellan statsverket och den, som åtnjutit fri rättegång, kan emellertid ifrågasättas. Särskilt i de fall, då de kostnader, som av statsverket guldits, uppgå till mera avsevärda belopp, kan skulden för den mindre bemedlade lätt komma att kännas såsom ett tryckande hot vid hans strävan att förbättra sina villkor. Med hänsyn särskilt till det fall att vederbörande part just genom erhållande av fri rättegång vunnit något av större förmögenhetsvärde, har jag dock icke ansett mig äga tillräcklig anledning att helt frångå de sakkunnigas förslag i detta avseende, men föreslår, att den tid, inom vilken kronans återvinningstalan skall anställas, bestämmes till allenast två år efter rättegångens avslutande.

Samma återkravs rätt bör även gälla i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängiggörande bör räknas från verkställighetsåtgärdens avslutande.

Förslaget till lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle lagen om fri rättegång äga tillämpning även på part, som hålles häktad. I den mån redan nu gällande bestämmelser angående rättegångsbiträde åt häktad avveke från förslagens stadganden rörande rättegångsbiträde, skulle likväl enligt 2 § 2 mom. andra stycket i förslaget förstnämnda bestämmelser vara tillämpliga.

De sakkunnige synas emellertid härvid hava förbisett, att med denna anordning av lagstiftningen en häktad, mindre bemedlad part, beträffande vilken 1906 års lag ägde tillämpning, skulle komma i en sämre ställning än andra mindre bemedlade parter. Sålunda skulle den fattiga part, som jämlikt 1906 års lag fått rättegångsbiträde förordnat, vara pliktig att, där han bleve till ansvar i målet dömd, till statsverket återgälda kostnaden för ersättningen till rättegångsbiträdet, medan däremot annan fattig part, oberoende av målets utgång, skulle vara befriad från sådan återbetalningsskyldighet. Även i andra avseenden, såsom beträffande parts rätt att få utsett av honom själv önskat rättegångsbiträde, skulle olikhet uppkomma vid tillämpning av den ena eller andra lagen.

I skrivelse den 27 februari 1917 har riksdagen anhållit, att Eders Maj:t täcktes låta utarbета förslag till ändring i nu gällande lagstiftning angående rättegångsbiträde åt häktad i syfte att den häktade måtte erhålla nödigt biträde vid överrätt lika väl som vid underdomstol; att vid förordnande av rättegångsbiträde tillbörlig och skälig hänsyn toges till den häktades förslag i avseende å personvalet; samt att till rättegångsbiträde förordnades rättsbildad advokat, där hinder därför icke mötte och statsverket icke därigenom oskäligen betungades.

Jag hade hoppats kunna föreslå Eders Maj:t att för innevarande års riksdag framlägga det förslag till ändrade bestämmelser uti berörda ämne, som i anledning av riksdagens skrivelse inom justitiedepartementet är under beredning. Med hänsyn till den fullständiga omarbetning, som gällande bestämmelser om rättegångsbiträde åt häktad måste underkastas för att bringas i överensstämmelse med förslaget till lag om fri rättegång, har emellertid detta ärende ännu icke kommit i sådant skick, att utsikt förefinnes till propositions avlåtande förrän till nästa års riksdag.

Gällande bestämmelser om häktad parts skyldighet att i visst fall till statsverket återgälda den ersättning, som av allmänna medel till rättegångsbiträdet utgivits, synas dock redan nu beträffande mindre bemedlade böra ändras till likhet med vad i förslaget till lag om fri rättegång i fråga om kostnadernas betalande finnes stadgat. För sådant ändamål har jag låtit utarbета ett förslag till lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906, enligt vilket, i fall där den häktade åtnjutit fri rättegång i målet, angående gäldande av ersättningen för rättegångsbiträdet skall gälla vad i fråga om kostnad för fri rättegång finnes stadgat.

Utöver ovan omförmälda ändringar hava av mig i de sakkunnigas förslag vidtagits vissa andra ändringar av huvudsakligen redaktionell natur.

Departementschefen uppläste härefter de sålunda anmälda lagförslagen, vilka finnas såsom bilagor fogade vid detta protokoll, och hemställde, att Kungl. Maj:t behagade för det ändamål, § 87 regeringsformen omförmäler, genom utdrag av protokollet över desamma inhämta lagrådets utlåtande.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen i nåder lämna bifall.

Ur protokollet:

C. G. Bruno.

Förslag

till

Lag om fri rättegång.

Häri genom förordnas, som följer:

Om fri rättegång vid underrätt.

1 §.

Vid allmän underrätt, polisdomstol, poliskammare och krigsrätt samt första domstol i skiftesmål och i vattenmål må på de villkor och i den omfattning, som här nedan stadgas, fri rättegång i visst mål beviljas den, som icke äger tillgång till gäldande av de med rättegången därstädes förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget och hans familjs uppehälle.

I brottmål, där brottet är sådant, att det hör under allmänt åtal eller må efter angivelse åtalas av allmän åklagare, må fri rättegång ej beviljas målsägande i annat fall än att åklagaren anhängiggjort talan i målet. Fri rättegång må ej heller beviljas den, vilkens talan grundar sig på överlåtelse, som kan antagas hava skett i syfte att därmed vinna sådan förmån.

Främmande stats undersåte vare i fråga om rätt till fri rättegång likställd med svensk medborgare under förutsättning av ömsesidighet.

2 §.

Part, som beviljats fri rättegång, vare befriad från erläggande av stämpelavgift i målet och njute tillika den förmån att av allmänna medel skola gäldas expeditionslösen, kostnad för delgivning av stämning och sådana rättens beslut, varav motparten skall erhålla del, samt för

inkallelse av och ersättning till sådana av parten åberopade vittnen, vilkas hörande prövas för målets utredning erforderligt, så ock annan ersättning till tjänsteman för särskild förrättning eller å tjänstens vägnar förskjuten kostnad.

Där så finnes erforderligt för behörigt anhängiggörande eller utförande av partens talan, må ock lämplig person förordnas att mot ersättning av allmänna medel biträda parten i rättegången.

Hålles parten häktad såsom misstänkt för brott, varå straffarbete efter lag kan följa, eller är parten tilltalad vid krigsdomstol för sådant brott, att han är berättigad till hjälp i rättegången, gälle angående rättegångsbiträde åt parten vad därom särskilt är stadgat.

3 §.

Beslut om fri rättegång meddelas av rätten eller, då rätten ej sitter, av rättens ordförande.

4 §.

Ansökan om fri rättegång göres muntligen eller skriftligen och skall åtföljas av skriftlig, på heder och samvete avgiven uppgift å sökandens förmögenhetsvillkor och storleken av den familj, han har att försörja; äro sagda förhållanden ej kända, bör uppgiften vara styrkt genom intyg av offentlig myndighet eller trovärdig, känd person.

5 §.

Rättegångsbiträde förordnas av rätten eller, då rätten ej sitter, av rättens ordförande. Har part till rättegångsbiträde föreslagit någon, som avlagt för utövande av domareämbete föreskrivna kunskapsprov samt yrkesmässigt utövar advokatverksamhet, bör avvikelse från förslaget ej ske, såframt ej särskilda skäl därtill äro.

Vid förordnande av rättegångsbiträde må, när skäl därtill äro, biträdet berättigas att sätta annan lämplig person i sitt ställe.

6 §.

Om delgivning och inkallelse, som i 2 § sägs, föranstalte rätten eller rättens ordförande.

7 §.

Finnes under rättegången partens förmögenhetsförhållanden vara sådana, att han utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget och hans familjs uppehälle, kan gälda kostnaderna för rättegången, äge rätten förordna, att förmånen av fri rättegång skall upphöra. Lag samma vare, där parten berett sig fri rättegång, oaktat hans talan är av beskaffenhet, som i 1 § andra stycket andra punkten sägs.

8 §.

När rätten från sig skiljer mål, vari fri rättegång varit part beviljad, skall rätten, där parten jämlikt 7 § förklarats förlustig sagda förmån, förplikta honom ersätta statsverket kostnad, som enligt 2 § skolat gäldas av allmänna medel. Är ej sådant fall för handen, men tappar motparten, varde dylik ersättningsskyldighet denne ålagd, där han enligt lag är pliktig gälda vinnande parts rättegångskostnad.

9 §.

Mot beslut, varigenom fri rättegång beviljats, må talan ej föras. Har rättens ordförande lämnat utan bifall ansökan om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde, må parten hos rätten påkalla ny prövning av frågan.

Om fri rättegång i hovrätt och hos Konungen.

10 §.

1 mom. Har part vid underrätt ånjutit fri rättegång, vare han, då målet fullföljes till hovrätten, berättigad att jämväl med avseende å rättegången därstädes tillgodonjuta de i 2 § första stycket omförmälda förmåner, såframt ej under tiden partens förmögenhetsförhållanden veterligen så ändrats, att han utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget och hans familjs uppehälle, kan gälda kostnaderna för rättegången i hovrätten. Part äge ock eljest i hovrätten komma i åtnjutande av fri rättegång i den omfattning nu sagts, där han, på sätt i 4 § föreskrives, styrker, att han icke äger tillgång till gäldande

av de med rättegången i hovrätten förenade kostnader eller efter deras utgivande skulle sakna vad skäligen må anses erforderligt för hans eget och hans familjs uppehälle.

Vad i 1 § andra och tredje styckena samt i 6; 7 och 8 §§ är stadgat skall äga motsvarande tillämpning med avseende å fri rättegång i hovrätt.

2 mom. Där hovrätt i allo eller i huvudsakliga delar bifaller ändringssökande av part, som äger tillgodonjuta de i 1 mom. angivna förmaner, må hovrätten på partens begäran i det slutliga utslaget tillerkänna biträde, som parten anlitat för rättegången därstädes, ersättning av allmänna medel, såframt motparten ej i utslaget förpliktas utgiva ersättning för kostnaderna i hovrätten.

3 mom. Mot hovrättens beslut i fråga, som i denna paragraf avses, må talan ej föras.

11 §.

Vad i 10 § är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om mål, som fullföljes hos Konungen.

Om fri verkställighet av dom eller utslag.

12 §.

Har part åtnjutit fri rättegång, vare parten vid verkställighet av dom eller utslag i målet befriad från honom enligt lag åliggande skyldighet att förskjuta kostnad för förrättningen, och skall kostnaden gäldas av allmänna medel, i den mån den ej kan av tappande parten uttagas.

Allmänna bestämmelser.

13 §.

Part, som åtnjutit fri rättegång, må, där han efter rättegångens avslutande finnes utan intrång i de medel, som skäligen må anses erforderliga för hans eget och hans familjs uppehälle, kunna gälda kostnad, som enligt denna lag av allmänna medel guldits, på yrkande av kronans ombudsman i den ort, där parten har sitt hemvist, förpliktas ersätta

statsverket sådan kostnad, såframt motparten ej i utslaget ålagts dylik ersättningsskyldighet. Talan härom må ej väckas senare än två år efter rättegångens avslutande.

Vad nu stadgats gälle ock i fråga om kostnad, som av allmänna medel guldits för verkställighet av dom eller utslag, dock att tiden för talans anhängiggörande skall räknas från det verkställighetsåtgärden avslutats.

14 §.

Till vittne, vars hörande påkallas enligt denna lag, skall ersättning utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

Rättegångsbiträde, som enligt denna lag är berättigat till ersättning av allmänna medel, åtnjute efter rättens prövning skäligt arvode för det arbete, biträdet nedlagt å rättegången för dess förberedande och utförande, så ock ersättning för nödvändiga utgifter och tidspillan. Ej må biträde, som förordnats av rätten eller dess ordförande, av parten förbehålla sig ytterligare ersättning; har sådant förbehåll skett, vare det utan verkan.

Beslut om ersättning till rättegångsbiträde gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift tillhandahållas biträdet.

15 §.

Närmare föreskrifter rörande ordningen för gäldande av ersättning enligt denna lag till tjänstemän och rättegångsbiträden ävensom angående delgivningar och inkallelser genom rättens eller rättens ordförandes försorg samt vad i övrigt med avseende å denna lags tillämpning är att iakttaga meddelas av Konungen.

Genom denna lag upphäves 15 kap. 9 § rättegångsbalken.
Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken.

Härigenom förordnas, som följer:

1. I 16 kap. 10 § rättegångsbalken skola orden »som av rätten eller Konungens befallningshavande förordnats att i rättegången biträda häktad eller som av rätten förordnats att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk» utbytas mot orden »som förordnats att biträda part i rättegången eller att i visst mål eller ärende biträda såsom tolk».

2. Till nämnda § skall läggas ett nytt stycke av följande lydelse:

Vad i första stycket sägs skall ock gälla, om underrätt genom beslut under rättegången avslagit begäran om fri rättegång eller om förordnande av rättegångsbiträde åt mindre bemedlad part eller förordnat, att sådan förmån skall upphöra, eller ock till rättegångsbiträde förordnat annan än part föreslagit. Vill part klaga över beslut, som nu sagts, skall, såframt parterna därom enas eller rätten finner skäl tillstämja det, målet vila i avbidan på utgången av partens klagan.

3. I 25 kap. 5 § rättegångsbalken skall ordet »häktad» utbytas mot ordet »part».

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

Förslag

till

**Lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde
åt häktad den 14 september 1906.**

Härigenom förordnas, att 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906 skall erhålla följande ändrade lydelse:

Rättegångsbiträde, varom i denna lag sägs, njute skälig ersättning av allmänna medel, efter ty rätten bestämmer. Beslut om sådan ersättning gånge i verkställighet, ändå att det ej vunnit laga kraft. Skriftligt besked om beslutet skall utan avgift genast tillhandahållas biträdet. I slutliga utslaget pröve rätten, huruvida ersättningen skall till statsverket återgäldas, vare sig av allmän åklagare eller av enskild part. Ej må åklagare eller målsägande därtill förpliktas i annat fall, än då åtalet blivit utan skäl anställt, ej heller den tilltalade, där han ej varder till ansvar i målet dömd; och skall, där den tilltalade åtnjutit fri rättegång i målet, angående gäldandet av sagda ersättning gälla vad i fråga om kostnad för fri rättegång finnes särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1919.

*Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd torsdagen den
11 april 1918.*

Närvarande:

Justitieråden GULLSTRAND,
VON SETH,
WEDBERG,
Regeringsrådet PLANTING-GYLLENBÅGA.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 22 mars 1918, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamål inhämtas över upprättade förslag till

lag om fri rättegång,

lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken, och

lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906.

Förslagen, som finnas bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av advokaten Set Axel Helge Silow.

I anledning av förslagen avgåvos följande yttranden av lagrådet och dess särskilda ledamöter:

Förslag till lag om fri rättegång.

Ingressen.

Lagrådet:

Förslaget innefattar i flera hänseenden modifikationer i lagbud, som dock formellt lämnas oberörda. Sålunda medför exempelvis före-

skriften i 10 § om motsvarande tillämpning av 6 § att, där part åtnjuter förmånen av fri rättegång, bestämmelserna i rättegångsbalken om förfarandet i hovrätt icke alltid kunna följas. Likaså göras genom 12 § undantag från vissa utsökningslagens stadganden o. s. v. Det torde därför böra i den tillämnade lagens ingress utsägas, att ändring göres i vad lag eller författning innehåller mot densamma stridande. Sker så, lär slutbestämmelsen om upphävande av 15 kap. 9 § rättegångsbalken lämpligen böra uppflyttas till ingressen.

§ 1.

Lagrådet:

Huruvida part är i den ekonomiska ställning, att han må enligt förslaget bestämmelser tillgodonjuta fri rättegång, lär ej sällan bliva vanskligt att avgöra. En särskild svårighet beredes den prövande myndigheten genom den obestämda innebörden av begreppet familj. Om och i vad mån detta uttryck må anses omfatta, förutom make och barn av äktenskaplig börd eller adoptivbarn, även andra t. ex. syskon, som dela hem med parten, synes icke rätt klart. Tydligt är dock, att till partens familj ej kunna räknas utomäktenskapliga barn till honom, med vilka han ej sammanbor. Härutinnan avviker förslaget sålunda från de grunder, som godtagits i kungörelsen den 17 juni 1916 angående allmänna villkor och bestämmelser för användningen av anslaget till rätts hjälp åt vissa åbor och lägenhetsinnehavare, i det att enligt sagda kungörelse frågan, huruvida sökt rättshjälp bör beviljas, är gjord beroende av bland annat sökandens förmögenhetsvillkor och omfånget av honom åliggande underhållsskyldighet. Erinras må jämväl, att enligt förordningen den 1 juni 1912 om familjeunderstöd, d. v. s. understöd av statsmedel åt värnpliktigs hustru och barn, utom äktenskap födda barn äro berättigade till understöd i likhet med inom äktenskap födda, och att förordningen den 13 augusti 1914 om understöd i vissa fall åt sådan värnpliktigs familj, som fullgör tjänstgöring till rikets försvar, räknar till familjen även vissa anhöriga, mot vilka den värnpliktige väl ej har legal försörjningsplikt men som för sitt uppehälle äro väsentligen beroende av hans arbete.

Då en otvetydig regel är önskelig och den i 1916 års kungörelse antagna principen synes lämplig, hemställes, att slutet av första stycket i denna paragraf så omarbetas, att hänsyn blir att taga till vad som erfordras för partens eget uppehälle och för fullgörande av honom lag-

ligen åliggande underhållsskyldighet. Motsvarande jämkning bör vidtagas i 4, 7, 10 och 13 §§.

Sista stycket i förevarande paragraf innebär, att den myndighet, rätten eller dess ordförande, som har att bevilja fri rättegång, skall pröva, huruvida den främmande staten tillerkänner motsvarande förmån åt svenska medborgare. I överensstämmelse med vad inom andra områden av lagstiftningen är fallet torde emellertid sådan prövning böra ankomma på Konungen. Ifrågavarande stadgande lärer alltså böra givas det innehåll, att Konungen äger under förutsättning av ömsesidighet förordna, att undersåte i viss främmande stat skall i fråga om förmånen av fri rättegång vara likställd med svensk medborgare. Rätta platsen för ett dylikt stadgande lär vara den avdelning av den föreslagna lagen, som har till överskrift Allmänna bestämmelser.

Iakttages vad sålunda blivit erinrat beträffande nu förevarande paragrafs sista stycke, erfordras någon jämkning även i 1 mom. andra stycket av 10 §.

2 §.

Justitierådet *von Seth*:

Bland de förmåner, som skulle komma att ingå i rätten till fri rättegång, nämnes även, att av allmänna medel skall gäldas ersättning till sådana av parten åberopade vittnen, vilkas hörande prövas erforderligt för målets utredning. Dessutom skulle parten äga få vittnen inkallade på det allmännas bekostnad och, enligt 6 §, genom rättens eller dess ordförandes försorg.

Mot avsikten med dessa bestämmelser synes icke vara något att erinra. Det är emellertid ej fullt tydligt, vare sig i vilken ordning eller av vem det skall prövas, om ett vittnes hörande är erforderligt. Överhuvud taget kan ju ett vittnesmåls betydelse för målets utgång icke fullt bedömas förr än i det slutliga utslaget. Det kan emellertid icke gärna vara förslagets mening, att med den prövning, som nu är i fråga, skall anstå, till dess målet avgöres. Häremot strider nämligen hänvisningen i 14 § till bestämmelserna angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål, vilka innehålla, bland annat, att beslut om ersättning till vittne skall meddelas utan dröjsmål.

Det måste således antagas, att prövningen är avsedd att ske tidigare än i samband med målets avgörande och följaktligen utan hänsyn till vittnesmålets faktiska betydelse för utgången.

Det har säkerligen icke varit förslagets mening, att prövningen skall behöva innebära annat än en med ledning av partens uppgifter

angående de upplysningar i målet, han anser vittnet kunna lämna, såvitt möjligt fullständigade genom ett förklarande från vittnet företagen undersökning, huruvida vittnets hörande kan antagas få inflytande på utgången. Denna prövning sammanfaller alltså med den prövning, som rätteligen bör föregå varje medgivande av ett vittnesförhör. Dylikt medgivande kan endast lämnas av rätten, och därav skulle ju strängt taget följa, att endast de vittnen skulle enligt förevarande lag kunna erhålla ersättning av allmänna medel, vilkas hörande medgivits av rätten. Det synes emellertid, som om man av hänsyn till såväl partens som vittnenas intressen borde gå i viss mån längre. Ofta inträffar det ju, att ett vittnes hörande genom omständigheter, som inträffat efter dess instämmande, blir obehöfligt, och ehuru stadgandet i 3 § är ofullständigt därutinnan, att detsamma ej tydligt angiver, huruvida rättens ordförande skall äga före eller mellan rättens sammanträden besluta jämväl om inkallande av vittnen, lär det få antagas hava varit meningen. Givetvis bör ett dylikt beslut föregås av sådan prövning av behovet av vittnets hörande som den nyssnämnda, ehuru naturligtvis rätten ej kan bli bunden av densamma utan fortfarande har att avgöra, om vittnet skall höras eller ej. Det vore synnerligen obilligt, om den, som inställt sig på en dylik kallelse, skulle bli annorlunda ställd i fråga om ersättning för sin inställelse än den, som tillstädeskommit i anledning av en av rätten beslutad kallelse.

Vid dessa förhållanden synes det, som om rättvisan krävde, att såväl varje till vittne åberopad person, som inställt sig på grund av kallelse från rätten eller dess ordförande, som ock varje av parten själv medfört vittne, vars hörande rätten funnit sig böra medgiva, borde få sin ersättning av allmänna medel. Ett förtydligande av förslaget i sådan riktning lär alltså böra vidtagas.

I sammanhang därmed bör jämväl förenämnda ofullständighet i avfattningen av 3 § avhjälpas.

Det må ock i detta sammanhang påpekas, att lydelsen av första stycket i 14 § icke rätt väl överensstämmer med vad, på sätt ovan utvecklats, borde komma att gälla angående vittnesersättningsgäldande av allmänna medel. Avfattningen av nämnda lagrum är nämligen sådan, att av densamma skulle kunna slutas till en betydligt längre gående ersättningskyldighet för det allmänna. Vidtagas de jämkningar i förslaget i övrigt, om vilka ovan hemställts, erfordras i 14 § ej annan bestämmelse i ämnet, än att vittnesersättning, som enligt lagen skall gäldas av allmänna medel, skall utgå efter enahanda grunder och i samma ordning, som stadgas angående ersättning av allmänna medel till vittnen i brottmål.

3 §.

Justitieråden *Gullstrand* och *Wedberg* samt regeringsrådet *Planting-Gyllenbåga*:

Den enligt 2 § i fri rättegång ingående förmånen, att av allmänna medel skall gäldas kostnad för inkallelse av och ersättning till vittne, har gjorts beroende därav, att vittnets hörande prövas för målets utredning erforderligt. Det lär vara avsett och synes ock ändamålsenligt, att med denna prövning icke i annat fall må anstå till det rättegångstillfälle, då vittnet höres, än att vittnet är tillstådes utan att hava blivit inkallat i den ordning 6 § anvisar. Erinran härom torde böra intagas i förevarande paragraf.

9 §.

Lagrådet:

Följdriktigheten synes fordra, att genom tillägg till andra stycket i förevarande paragraf utmärkes, dels att, därest rättens ordförande avslagit begäran om vittnes inkallande genom rättens eller ordförandens föranstaltande, prövning av frågan därom må påkallas hos rätten, dels ock, med hänsyn till innehållet i det ifrågasatta nya stycket i 16 kap. 10 § rättegångsbalken, att, om rättens ordförande till rättegångsbiträde förordnat annan, än part föreslagit, jämväl denna fråga kan hänskjutas till rättens prövning.

10 §.

Justitierådet *von Seth*:

Stadgandet i 2 mom. gör hovrätts befogenhet att tillerkänna rättegångsbiträde åt den, som äger åtnjuta förmånen av fri rättegång, ersättning av allmänna medel beroende av, bland andra, det villkoret, att icke motparten i utslaget förpliktas utgiva ersättning för kostnaderna i hovrätten. Härigenom kan emellertid biträdet komma i en ganska oförmanlig ställning, i det att han för sin ersättnings utfående kan bliva beroende av såväl motpartens solvens som möjligheten att av sin huvudman utfå vad på biträdet belöper av den kostnadsersättning huvudmannen kunnat utfå av motparten. Mot nämnda villkor, som fanns upptaget redan i det sakkunnigförslag, vilket ligger till grund för det föreliggande förslaget, hava också anmärkningar framställts i yttranden,

som från advokathåll avgivits över förstnämnda förslag. Det synes, som om upptagandet i förslaget av nämnda villkor, på samma gång det innebär en obillighet mot biträdena, vore ägnat att mer än som är lämpligt öka svårigheterna för mindre bemedlade parter att genom fullföljande av talan vinna rättelse i beslut, som gått dem emot. Det kan nämligen vara fara värt, att advokaterna, om de ställas inför så ovissa utsikter i fråga om möjligheten att få ersättning för sitt arbete och sina besvär, skola finnas föga villiga att åtaga sig uppdrag av ifrågavarande art. En ändring av förslaget i denna del synes alltså påkallad. Därvid lärer den grunden böra följas att, då i övrigt villkoren, för att biträdet skall kunna erhålla ersättning av allmänna medel, äro uppfyllda, sådan ersättning också alltid skall tillerkännas detsamma och att, om hovrätten därjämte finner omständigheterna sådana, att motparten kan förpliktas utgiva ersättning för kostnaderna i hovrätten, motparten förpliktas att direkt gottgöra statsverket vad det fått utbetala till biträdet. En ändring i denna riktning kan genomföras genom uteslutande ur 2 mom. av orden »såframt motparten ej i utslaget förpliktas utgiva ersättning för kostnaderna i hovrätten» och nedflyttning av andra stycket i nuvarande 1 mom. till ett självständigt moment efter 2 mom., varigenom hänvisningen till 8 § kommer att gälla även stadgandet i 2 mom.

12 §.

Lagrådet:

Ett fullt tillfredsställande ordnande av rättsinstitutet *fri verkställighet* möter, såsom framgår redan av departementschefens yttrande till förevarande paragraf, åtskilliga svårigheter. En dylik svårighet, som näppeligen vunnit tillbörligt beaktande i förslaget, är den, huru det skall kunna förhindras, att part, som åtnjutit fri rättegång, utan giltiga skäl åsamkar statsverket kostnader för upprepade verkställighetsåtgärder. Det synes, som om partens intressen i vanliga fall bleve tillgodosedda, om rätten till fri verkställighet begränsades till att gälla allenast ett verkställighetsförsök, naturligtvis med den modifikation, som följer därav, att domen kan lyda på betalning eller annan prestation å olika terminer.

Av en bokstavlig tolkning skulle kunna anses framgå, att den förman, som i förevarande paragraf medgives, icke avses att äga rum i andra fall än sådana, beträffande vilka uttrycklig föreskrift lämnas i utsökningsslagen om skyldighet för part att förskjuta kostnad för en av honom sökt förrättning. Det finnes emellertid fall, då kostnaden för en exekutiv förrättning väl icke skall förskjutas av sökanden, men då denne är pliktig att efteråt gälda kostnad, som icke kunnat uttagas hos den,

mot vilken förrättningen blivit sökt. Av ändamålet med stadgandet i förevarande paragraf är uppenbart, att även i dylika fall förmånen av fri verkställighet bör tillkomma den, som åtnjutit fri rättegång. Ett förtydligande av paragrafen, så att detta klart framgår av ordalydelsen, synes önskligt.

**Förslag till lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 §
rättegångsbalken.**

Lagrådet lämnade förslaget utan anmärkning.

Förslag till lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906.

Lagrådet:

Ändringen i förevarande lagrum läser böra gå ut på att tilltalad, som dömes till ansvar i målet och åtnjutit fri rättegång, kan i slutliga utslaget förpliktas gottgöra statsverket ersättningen till biträdet allenast om han förklarats förlustig sagda förmån, men att efter rannsakingens avslutande återbetalningsskyldighet kan åläggas honom enligt reglerna i 13 § av lagen om fri rättegång. Den föreslagna lydelsen av lagrummet i fråga synes ej rätt väl utmärka vad sålunda borde komma att gälla.

Ur protokollet:
Erik Ölander.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementensärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott fredagen den 12 april 1918.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern EDÉN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena HELLNER,
Statsråden: PETERSSON,
SCHOTTE,
PETRÉN,
NILSON,
LÖFGREN,
friherre PALMSTIERNÄ.
RYDÉN,
UNDÉN,
THORSSON.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Löfgren anmälde lagrådets den 11 april 1918 avgivna utlåtande över de den 22 mars 1918 till lagrådet remitterade förslagen till lag om fri rättegång, till lag om ändrad lydelse av 16 kap. 10 § och 25 kap. 5 § rättegångsbalken samt till lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad den 14 september 1906.

Efter att hava redogjort för utlåtandets innehåll anförde statsrådet Löfgren:

»De av lagrådet framställda erinringarna beröra, såsom av den lämnade redogörelsen framgår, icke de principer, å vilka lagförslagen grundats. Lagrådets anmärkningar till förslaget till lag om fri rättegång synas mig böra föranleda ändringar i av lagrådet anvisade hänseenden, med undantag för den sakliga anmärkning, som framställts mot

12 §. Vål är det, vad denna anmärkning beträffar, sant, att partens intressen i vanliga fall bleve tillgodosedda, om rätten till fri verkställighet begränsades till att gälla allenast ett verkställighetsförsök. Men det kan enligt min mening icke förnekas, att en sådan begränsning i många fall skulle kunna leda till olägenheter, exempelvis för en part, som vid ett första utmätningförsök utbekommit valuta för en del, men icke för hela sitt anspråk. Dessutom skulle kontrollen över inskränkningens vederbörliga iakttagande vara förenad med stora svårigheter och föranleda ett avsevärt arbete för vederbörande exekutiva myndigheter.

Inom lagrådet har ytterligare uppmärksamheten fästats vid den oklarhet, varav förslaget synes lida i avseende å frågan, när och av vem erforderligheten för målets utredning av ett vittnes hörande skall prövas. I själva verket har bestämmelsen om särskild prövning rörande ersättning till vittnen, vilken bestämmelse formulerats med anslutning till den i de sakkunnigas förslag förutsatta förprovningen beträffande rätten till fri rättegång i allmänhet, bort undergå någon jämkning med hänsyn till borttagandet ur förslaget av sagda förprovning. För att å ena sidan fullt tillgodose den mindre bemedlade partens intresse av att få av honom åberopade vittnen hörda, men å andra sidan icke ådraga statsverket ersättningsskyldighet i de fall, då ett vittnes hörande är alldeles opåkallat, synes det mig vara den lämpligaste utvägen att låta vittnesersättning av allmänna medel utgå, såvida icke rätten i samband med vittnes hörande finner dess påkallande hava ägt rum utan skäl. Jag har i anledning härav företagit en omformulering av 2 § i berörda avseende.

De av en av lagrådets ledamöter gjorda erinringarna till förslaget till lag om fri rättegång 10 § synas mig böra föranleda vissa jämkningar i detta stadgande.

Beträffande förslaget till lag om ändrad lydelse av 4 § i lagen om förordnande av rättegångsbiträde åt häktad har lagrådet visserligen funnit den föreslagna lydelsen icke rätt väl utmärka den innebörd, som stadgandet enligt lagrådets såväl som enligt min mening bör äga. Då emellertid lagrådet icke framställt någon uttrycklig hemställan om ändring av formuleringen, har jag icke ansett nödvändigt att rubba densamma.

Med anledning av vad sålunda i lagrådet förekommit, har förslaget till lag om fri rättegång inom justitiedepartementet omarbetats, därvid jämväl i vissa inom lagrådet icke berörda avseenden jämkningar av formell natur företagits.»

Föredraganden uppläste härefter lagförslagen i den lydelse, de efter

sagda omarbetning erhållit, och hemställde, att förslagen måtte, jämlikt § 87 regeringsformen, genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Denna hemställan, i vilken statsrådets övriga ledamöter instämde, täcktes Hans Maj:t Konungen bifalla, och skulle till riksdagen avlätas proposition av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Henry Lindberg.